

ارائه مدل پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی

و حل مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری

*حسین زارع^۱، سارا قربانی^۲

۱. استاد گروه روانشناسی، دانشگاه پیام نور، ایران.

۲. استادیار گروه روانشناسی، دانشگاه پیام نور، ایران.

(تاریخ وصول: ۹۹/۰۱/۲۷ - تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۱/۱۵)

Developing a Model for Predicting Helping Behaviors Based on the Variables of Risk Perception, Self-Efficacy and Social Problem with Respect to the Mediator Variable of Responsibility*Hosein Zare¹, Sara Ghorbani²

1. Professor of psychology, Payamenoor Univesity, Iran.

2. Assistant professor of psychology, Payamenoor Univesity, Iran.

(Received: Apr. 15, 2020 - Accepted: Feb. 03, 2021)

Abstract

Objective: The purpose of this study was to determine the predictive model of helping behaviors based on the variables of risk perception, self-efficacy and social problem solving with regard to the mediator variable of responsibility. The present study was a descriptive study of the type of correlation and the research population consisted of all aid agencies in the province of Khuzestan in 2018. In order to determine the sample size, Cochran formula based on non-defined population was used and 387 people were selected by cluster sampling method. In this regard, Khuzestan was divided into two geographic areas including north, south, east, west and central. in each region, a flooded area was selected randomly and in each region, two flood relief camps were selected and referred to it and randomly selected subjects who referred to these centers were selected. Data collection tools included the Derakhshandeh Nia's helping behavior questionnaires (2005), Benten risk perception questionnaire (1993), Sherer self-efficacy (1982), Dezurilla et al.'s social problem solving (2002) and Gough's responsibility (1984). In order to test the hypothesis, the statistical method of path analysis was used with SPSS and AMOS-22 software. The results of path analysis of indirect coefficients showed that responsibility can play mediator role in relation between social variables solving and self-efficacy with the helping behavior of flood aid workers in Khuzestan ($p < 0/05$) while responsibility has not been able to play mediator role in relation between risk perception and helping behavior ($p > 0/05$).

Keywords: Helping behavior, risk perception, self-efficacy, social problem, responsibility.

چکیده

مقدمه: این پژوهش با هدف تعیین ارائه مدل پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و حل مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری انجام گردید. روش: طرح پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی و جامعه آماری پژوهش شامل کلیه یاری‌رسان در سیل سال ۱۳۹۸ خوزستان بود. به منظور تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران بر مبنای جامعه غیر تعریف شده استفاده شد و ۳۸۷ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. براین مبنای شهر خوزستان به ۵ منطقه جغرافیایی شامل شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم شد. سپس از هر منطقه یک منطقه سیل زده به صورت تصادفی انتخاب شدند و در هر منطقه، دو کمپ اسکان سیل‌زدگان انتخاب و به آن مراجعه شد و به صورت تصادفی آزمودنی‌های غیر آسیب دیده که به منظور کمک‌رسانی به این مراکز مراجعه نموده‌اند، انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسشنامه‌های رفتار یاری‌رسانی درخشنده نیا و نوری (۱۳۸۴)، ادراک خطر بین-تین (۱۹۹۳)، خودکارآمدی شرر (۱۹۸۲)، حل مسئله اجتماعی دزوریللا و همکاران (۲۰۰۲) و مسئولیت‌پذیری گاف (۱۹۸۴) بود. به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش از روش آماری تحلیل مسیر به کمک دو نرم افزار SPSS و AMOS نسخه ۲۲ استفاده شد. یافته‌ها: نتایج تحلیل مسیر ضرایب غیرمستقیم نشان داد که مسئولیت‌پذیری می‌تواند در رابطه بین متغیرهای حل مسئله اجتماعی و خودکارآمدی با رفتار یاری-رسان امدادگران سیل خوزستان نقش میانجی‌گری ایفا نماید ($P < 0/05$) درحالی‌که مسئولیت‌پذیری نتوانسته است نقش میانجی‌گری را در رابطه بین ادراک ریسک با رفتار یاری‌رسان امدادگران ایفا نماید ($P > 0/05$).

واژگان کلیدی: رفتار یاری‌رسان، ادراک خطر، خودکارآمدی، حل مسئله اجتماعی، مسئولیت‌پذیری.

*نویسنده مسئول: حسین زارع

Email: h_zare@pnu.ac.ir

*Corresponding Author: Hosein Zare

مقدمه

در دهه‌ی اخیر، کشور ما شاهد تغییرات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی فراوانی بوده که با تغییر ارزش‌ها در جامعه و تغییر مناسبات در جامعه همراه است. تمایل به بی‌تفاوتی در شهرهای بزرگ یکی از این تغییرات است که طی آن شهروندان کمتر تمایل دارند در گرفتاری‌ها و مشکلات دیگران یاری‌رسان^۱ باشند (جوادیان، راهب، قاسمی و رهگذر، ۱۳۹۲). رفتارهای یاری‌رسان به عنوان فعالیت‌های داوطلبانه‌ای که در آن افراد قصد دارند به فرد یا گروهی دیگر سود برسانند، یا برخی از مشکلات دیگران را برطرف کنند، توصیف می‌شود (بارتال، دیکیتی و ماسون^۲، ۲۰۱۱). افراد یاری‌رسان دارای سه ویژگی دیگر نیز هستند: ۱) احساس یاری‌رسانی یا یک نوع توجه به نیازهای دیگران، ۲) ادراک دیگران یعنی توانایی این‌که خود را به‌جای دیگران بگذارند و ۳) احساس یاری‌رسانی حتی وقتی فقط احتمال می‌دهد که کمک خواهی دروغین است (کانگ، شن و هان، ۲۰۱۸). از اواسط دهه ۱۹۶۰ مطالعات و بررسی‌های گسترده‌ای در مورد یاری‌رسانی و بی‌تفاوتی در روابط اجتماعی انجام شده، اما انجام چنین مطالعاتی در ایران چندان مورد توجه نبوده و اطلاعات چندانی در رابطه با این سازه در ایران وجود ندارد (کلانتري، ادیبی، ربانی و احمدی، ۱۳۸۶).

دیدگاه‌های مختلف روانشناسی در طی این سال‌ها سعی کرده‌اند رفتار آدمی را تبیین کنند. یکی از این دیدگاه‌ها نظریه شناختی - اجتماعی

حل مسئله اجتماعی^۳ از جمله مهارت‌های اجتماعی است که نقش مؤثری در سازگاری ایفا می‌نماید. حل مسئله اجتماعی اشاره به فرایندی دارد که در آن، افراد سعی می‌کنند تا روش‌های مقابله‌ای مؤثری را جهت رویارویی با مسائل استرس‌زایی که در زندگی روزمره خود با آن مواجه‌اند، کشف کرده و به کاربندند (بیرامی، هاشمی، میرمحمودنسب و کلیایی، ۱۳۹۷). مساله زمانی به وجود می‌آید که فرد هدفی دارد اما فاقد راه روشن دسترسی به آن است. راه حل پاسخ ناشی از فرایند حل مساله است که قابلیت به کارگیری در موقعیت خاص مشکل آفرین را دارد (بیانی، رنجبر و بیانی، ۱۳۹۱). درواقع حل مسئله اجتماعی، نوعی تعامل مؤثر با تکالیف پویای محیطی است و فرد تنها در صورتی می‌تواند با محیط خودتنظیم شود که بتواند اطلاعات حاصل از محیط را در یک بازه زمانی مشخص، به‌طور موفقیت‌آمیزی تحلیل نموده و یکپارچه سازد (بیرامی و همکاران، ۱۳۹۷). فرایند حل مسئله به عنوان یک میانجی مهم در افسردگی، اضطراب شناخته شده و منجر به سازگاری اجتماعی^۴ افراد می‌گردد (بیانی و همکاران، ۱۳۹۱).

3. Social Problem-Solving
4. Social Adjustment

1. Helping Behavior
2. Benami Bartal, Decety, & Mason

انتخابی است. البته انتخابی بودن لزوماً به معنای خود آگاه بودن نیست، یعنی ممکن است پیش از آنکه هر فرد به تفسیر دریافت-های خود پردازد، به گونه‌ای ناخودآگاه و بر پایه عقاید و نگرش‌های قبلی، گزینش خود را انجام دهد (بشرپور، جعفرتبار، نریمانی و مساح، ۱۳۹۲). پایه و اساس ادراک خطر نیز به نحوه پردازش سه جنبه زیر مرتبط است: (۱) عامل ارزش: اشاره به بار تشویقی و تنبیهی هر رفتار دارد. (۲) عامل زمان اشاره به زمان ارائه یک پاداش یا تنبیه پس از انتخاب رفتارهای مختلف دارد و (۳) عامل احتمالات اشاره به قطعیت یا عدم قطعیت همراهی رفتار انتخاب شده با درجاتی از پاداش و تنبیه دارد (بشرپور، ۱۳۹۴). هوسکر- فیهری و باکر گروندال^۵ (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای با عنوان شخصیت و ادراک خطر دریافتند که صفت شخصیت ثبات هیجانی در برابر روان‌رنجورخویی و خوشایندی با ادراک خطر همبستگی مثبت دارد.

مسئولیت‌پذیری^۶ یکی از ارزش‌های مهم اجتماعی است که پذیرش آن از دوران کودکی شکل می‌گیرد و درونی می‌شود (حسینی قمی، ۱۳۹۱). مسئولیت‌پذیری و پذیرش کار انجام شده توسط فرد یا سازمان؛ یکی از مفاهیم مهم و کلیدی در فرهنگ کشورهای توسعه یافته می‌باشد (برکلمن و ریدوس^۷، ۲۰۱۴). مسئولیت؛ لحاظ لغوی، توانایی پاسخ دادن و

بندروا^۱ است که خودکارآمدی^۲ یکی از اصلی-ترین سازه‌های آن است (سیف، ۱۳۹۶). براساس این رویکرد، انسان‌ها موجوداتی فعال در نظر گرفته می‌شوند که قادر به خودنظم‌دهی و تنظیم رفتار خود هستند، نه موجودات منفعلی که نیروهای ناشناخته‌ی محیطی یا تکانه‌های درونی کنترل کنند (متقی، رضایی و اکبری، ۱۳۹۷). منظور از خودکارآمدی احساس شایستگی و قابلیت در کنار آمدن با زندگی است که برآورده کردن و حفظ معیارهای عملکرد، باعث افزایش آن می‌شود و ناکامی در برآوردن و حفظ این معیارها، آن را کاهش می‌دهد (شولتز، ترجمه سیدمحمدی، ۱۳۹۶). باورهای خودکارآمدی محور اصلی انگیزه انسان محسوب می‌شوند و به میزان بهره‌مندی افرادی از این باورها، احتمال موفقیت آنها را در انجام کارها بالا می‌برد (خواجه و حسین‌چاری، ۱۳۹۰). محققان نشان داده‌اند که باورهای خودکارآمدی و پیامدهای رفتاری، همبستگی بالایی با همدیگر دارند و خودکارآمدی پیش‌بینی‌کننده بسیار مهمی برای رفتارهای اجتماعی است (لوو و چویی^۳، ۲۰۱۳).

شواهد نشان می‌دهد که تغییرپذیری سطح رفتار اجتماعی افراد می‌تواند با میزان ادراک خطرات^۴ رفتاری به وسیله آنها ارتباط داشته باشد. پدیده ادراک نیز یک پدیده تفسیری و

5. Fyhri & Backer-Grondahl
6. Responsibility
7- Berkelman & Le Duc

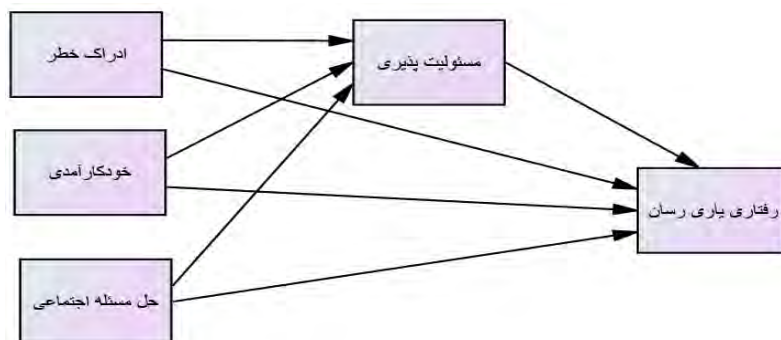
1. Bandura
2. Self-Efficacy
3. Loo & Choy
4. Risk Perception

پژوهش بابا صفری، نادى و سجادیان (۱۳۹۷) از اثر مستقیم نועدوستی بر نگرش‌ها، باورهای عادلانه جهانی و رفتارهای اجتماعی مطلوب و اثر غیر مستقیم نועدوستی بر باورهای عادلانه عمومی، ناعادلانه جهانی و رفتارهای اجتماعی مطلوب حمایت کرد. همچنین ارزش‌های نועدوستانه نیز دارای رابطه مثبت با نگرانی‌های همدلانه و ارزش-های نועدوستانه و نگرانی‌های همدلانه نیز دارای رابطه مثبت و معنادار با رفتار یاری‌رسان بودند. شریفی (۱۳۸۸) دریافت که صفات توافق‌پذیری، باوجدان بودن و برون‌گرایی همراه با عامل هوش هیجانی مدیریت فشار و سرمایه اجتماعی می‌تواند گرایش به نועدوستی افراد را پیش‌بینی کند. با توجه به اهمیت رفتارهای یاری‌رسان در پژوهش حاضر سعی بر آن است تا با بررسی متغیرهای ادراک‌خطر، خودکارآمدی و حل‌مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری به پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسانی افراد در موقعیت‌های بحرانی پرداخته شود. مدل پژوهش حاضر در ذیل نمایش داده شده است:

در عرف عام به مفهوم تصمیم‌گیری مناسب و مؤثر است. منظور از تصمیم‌گیری آن است که فرد در چارچوب هنجارهای اجتماعی و انتظاراتی که از او می‌رود، دست به انتخاب بزند که سبب ایجاد روابط انسانی مثبت و موفقیت شود (کلمز و بین، ترجمه علیپور، ۱۳۹۵). مسئولیت‌پذیری در یک تقسیم‌بندی کلی به دو حوزه مسئولیت‌پذیری فردی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی تقسیم می‌شود. مسئولیت‌پذیری فردی به این معنا است که فرد خود را نسبت به خود و موقعیتی که در آن قرار گرفته و همچنین نیازهای دیگران مسئول بداند (مرگلر، اسپنسر و پاتون، ۲۰۱۵). مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز بیانگر احساس عملی است که افراد در چارچوب نقش‌های خود به طور آگاهانه نسبت به امور گوناگون اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و غیره از خود بروز می‌دهند (صادقیان و علمی، ۱۳۹۲). این سازه یکی از اصول اساسی برای یاری‌رسانی است یعنی فرد باید خود را مسئول بداند و احساس مسئولیت کند تا نسبت به دیگران بی-تفاوت نباشد؛ بنابراین درونی‌سازی هرچه بیشتر مسئولیت‌پذیری، باعث تمایل به یاری-رسانی می‌شود و کاهش آن موجب افزایش بی‌تفاوتی می‌گردد (لیندزی و ارنسون، ۲۰۱۲).

در رابطه با عوامل مؤثر در رفتار یاری-رسان پژوهش‌های اندکی صورت گرفته است، برای مثال نتایج مدلسازی معادلات ساختاری

1. Mergler, Spencer & Patton
2. Lindzey & Aronson

شکل ۱. مدل مفهومی پیش بینی رفتار های یاری رسان بر اساس متغیر های ادراک خطر، خودکارآمدی و حل مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت پذیری

روش

تکمیل شده وارد فرایند تحلیل شد. ملاک‌های ورود به پژوهش شامل: دامنه سنی بین ۲۰ تا ۶۰ سال برای زنان و مردان، دارا بودن حداقل سواد خواندن و نوشتن و تمایل و رضایت آگاهانه به شرکت در طرح پژوهش می‌باشد. همچنین ملاک‌های خروج شامل: ابتلا به یکی از بیماری‌های شدید جسمانی و یا ناراحتی شدید روانی متأثر از شرایط محیطی و عدم تمایل به ادامه همکاری می‌باشد. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مسیر در معادلات ساختاری استفاده شد. لازم به ذکر است که کلیه تحلیل‌های آماری با استفاده نرم افزارهای آماری AMOS و SPSS نسخه ۲۲ انجام شد.

پرسشنامه رفتار یاری‌رسانی^۱: پرسشنامه رفتار یاری‌رسانی توسط درخشنده نیا و نوری در سال (۱۳۸۴) تدوین شده است. این پرسشنامه شامل ۳۸ سوال بوده و در هر سوال به رفتارهای عینی و

نوع مطالعه توصیفی از نوع همبستگی می‌باشد، که متغیرها مرتبط با شکل‌گیری یاری‌رسانی در قالب یک مدل مفهومی مورد بررسی قرار گرفته است. جامعه‌ی آماری پژوهش شامل کلیه‌ی افراد کمک‌رسان در سیل سال ۱۳۹۸ خوزستان می‌باشد. روش و طرح نمونه برداری به صورت خوشه‌ای است. شهر خوزستان به ۵ منطقه جغرافیایی شامل شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم شد. سپس از هر منطقه یک منطقه سیل زده به صورت تصادفی انتخاب شدند و در هر منطقه، دو کمپ اسکان سیل‌زدگان انتخاب و به آن مراجعه شد و به صورت تصادفی آزمودنی‌های غیر آسیب دیده که به منظور کمک‌رسانی به این مراکز مراجعه نموده‌اند، انتخاب می‌شدند. تعداد نمونه پژوهش حاضر بر اساس فرمول محاسبه حجم نمونه جامعه غیر تعریف‌شده کوکران ۳۸۴ نفر محاسبه شد که جهت جلوگیری از ریزش حجم نمونه ۴۰۰ پرسشنامه توزیع و درنهایت ۳۸۷ پرسشنامه

1. Helping Behavior Questioner

مقیاس خودکارآمدی عمومی شرر و همکاران روایی و اعتبار این مقیاس را تایید کردند. جهت مطالعه روایی ملاکی، همبستگی درونی این مقیاس با مقیاس منبع کنترل راتر محاسبه شد. همبستگی جزئی مقیاس خودکارآمدی عمومی شرر و مسند مهارگذاری درونی راتر $0/33$ - (که در این محاسبه پیشرفت تحصیلی مهارشده است) و همبستگی بین مقیاس‌های مذکور برابر با $0/34$ می‌باشد که در سطح $0/01$ معنی‌دار است. همبستگی پیرسون بین این مقیاس‌ها در مطالعه شرر و همکاران (۱۹۲۸) برابر با $0/28$ - به دست آمده است.

پرسشنامه حل مسئله اجتماعی^۴: فرم کوتاه پرسشنامه تجدیدنظر شده حل مسئله اجتماعی یک ابزار خود گزارشی از نوع لیکرت و دارای ۲۵ سوال بوده که پنج خرده مقیاس خرده مقیاس می‌باشد که توسط دزوریلا^۵ و همکاران (۲۰۰۲) طراحی شد که دو مقیاس جهت‌گیری مثبت به مسئله (PPO) و حل مسئله منطقی (RPS) به عنوان خرده مقیاس حل مسئله سازنده، در نظر گرفته می‌شوند و به صورت مثبت نیز نمره گذاری می‌شوند. اما دیگر مقیاس‌ها که شامل سبک تکانشی/بی‌احتیاط (ICS)، سبک اجتنابی (AS) و جهت‌گیری منفی به مسئله (NPO) هستند که خرده مقیاس‌های حل مسئله ناکارآمد را تشکیل می‌دهند و بصورت وارونه نمره‌گذاری می‌شوند. پایایی آزمون مجدد برای این پرسشنامه بین $0/68$ تا $0/91$ و ضریب آلفا بین $0/69$ تا

عملی از یاری‌رسانی در زندگی روزمره و یا در شرایط بحرانی اشاره شده است. پاسخ‌دهی به پرسش‌نامه رفتار یاری‌رسانی به صورت بلی، خیر و تا حدودی بود. پاسخ‌بله نمره (۲)، پاسخ خیر نمره (۰) و پاسخ تا حدودی نمره (۱) تعلق می‌گیرد. حداقل نمره که از این پرسش‌نامه کسب می‌شود (۰) و حداکثر (۷۶) است. مجموع نمره این پرسش‌نامه نشان‌دهنده نمره فرد در رفتار یاری‌رسانی است. مهرابی، درخشنده‌نیا، مولوی و نوری (۱۳۸۵)، ضریب روایی همزمان این پرسشنامه را $0/33$ و آلفای کرونباخ $0/81$ گزارش کردند.

پرسشنامه ادراک ریسک بین‌تین^۱: این مقیاس در سال ۱۹۹۳ توسط بین‌تین طراحی شد و دارای هفت گویه می‌باشد که به صورت مقیاس لیکرت از کاملاً موافقم (نمره ۱) تا کاملاً مخالفم (نمره ۵) نمره‌گذاری می‌شود. ضریب پایایی این پرسشنامه به وسیله آلفای کرونباخ برابر با $0/89$ محاسبه شده است. زارع و عرب شیبانی (۱۳۹۰) ضریب روایی محتوایی این پرسشنامه را تایید کرده‌اند. ناظمی و صفری نیا (۱۳۹۴) ضریب آلفای محاسبه شده برای این پرسشنامه را $0/71$ گزارش نمودند.

مقیاس خودکارآمدی شرر^۲: مقیاس عمومی شرر و همکاران دارای ۱۷ عبارت است. شیوه نمره‌گذاری پرسشنامه خودکارآمدی عمومی به این صورت است که به هر ماده از یک تا پنج امتیاز (کاملاً مخالفم = ۱ تا کاملاً موافقم = ۵) تعلق می‌گیرد. وودروف و کاشمن^۳ (۱۹۹۳) در بررسی

4. Social Problem Solving Questionnaire
5. D'zurilla

1. Benten Risk Perception Questionnaire
2. Sherer Self-Efficacy Scales
3. Woodruff & Cashman

آزمون در ایران از طریق روش باز آزمایی ۰/۸۱ بوده است. در پژوهش رضایی (۱۳۷۹) ضریب اعتبار این مقیاس برابر با ۰/۵۶ می باشد.

یافته ها

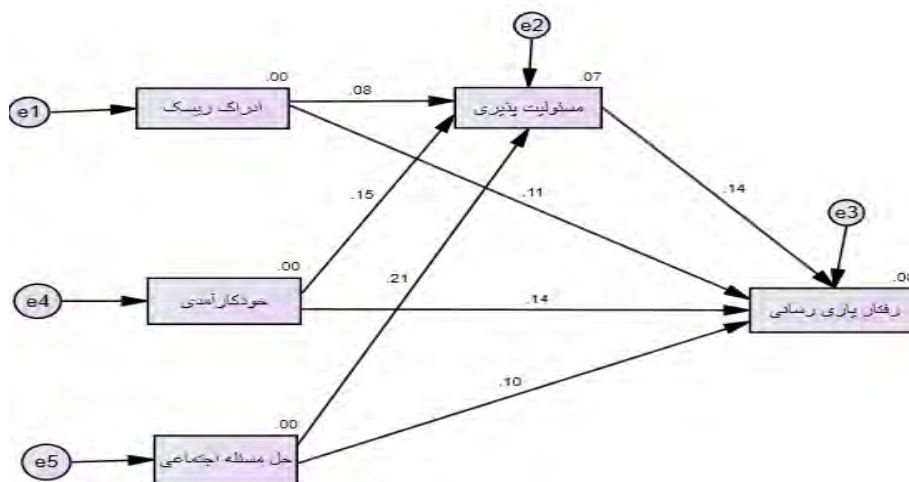
نتایج بررسی ویژگی‌های جمعیت شناختی نشان داد که ۶۱ درصد (۲۳۶ نفر) افراد شرکت کننده در پژوهش را مردان و ۳۹ درصد (۱۵۱ نفر) را زنان تشکیل داده‌اند. میانگین و انحراف استاندارد سن امدادگران و داوطلبین به ترتیب برابر با ۴۰/۳۸ و ۱۲/۲۰ می باشد. از نظر وضعیت تحصیلات، ۴۰٪/۳ افراد شرکت کننده دیپلم و پایینتر، ۴۰٪/۳ دارای تحصیلات کاردانی و کارشناسی و ۲۳٪/۳ دارای تحصیلات تکمیلی می باشند. برای بررسی نقش میانجی مسئولیت پذیری در رابطه متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و حل مسئله اجتماعی با رفتارهای یاری رسان بر از روش تحلیل مسیر استفاده شده است. مدل پیشنهادی برازش شده در شکل ۱ نشان داده شده که در این مدل ضرایب رگرسیونی در بالای پیکان‌ها و مقادیر خطا با نماد e آورده شده است. با توجه به شکل شماره ۱ ضرایب استاندارد مستقیم ادراک ریسک، خودکارآمدی، حل مسئله اجتماعی و مسئولیت-پذیری به رفتاری یاری رسان به ترتیب برابر با ۰/۱۱، ۰/۱۴، ۰/۱۰ و ۰/۱۴ می باشد. همچنین ضرایب مستقیم ادراک ریسک، خودکارآمدی، حل مسئله اجتماعی به مسئولیت پذیری برابر با ۰/۸، ۰/۱۵ و ۰/۲۱ می باشد. در ادامه ضرایب اثر کل، مستقیم و غیر مستقیم استاندارد شده در جدول شماره ۱ آورده شده است.

۰/۹۵ گزارش شده است (دزوریلا و همکاران، ۲۰۰۲). روایی سازه این پرسشنامه نیز با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی و همبستگی با دیگر مقیاس های حل مسئله و سازه های روانشناختی همپوش، تایید شده است (دزوریلا، چانگ و سانا، ۲۰۰۰). در ایران عادل مخبری، درتاج و دره کردی (۱۳۹۰)، ضریب آلفای ۰/۸۵ را برای پنج عامل سنجیده شده و ضریب پایایی بازآزمایی ۰/۸۸ را برای پرسشنامه حل مسئله اجتماعی کوتاه شده بدست آوردند. همچنین در این تحقیق بررسی ساختار عاملی بیانگر وجود پنج عامل اشاره شده در بالا می باشد. همه تحلیل های روایی، SPSI را به عنوان یک مقیاس حل مسئله اجتماعی تایید کرده است.

پرسشنامه مسئولیت پذیری^۲: این مقیاس اولین بار همراه با ۱۴ مقیاس دیگر در "پرسشنامه روانشناختی کالیفرنیا"^۳ توسط گاف^۴ (۱۹۸۴) مطرح گردید. مقیاس سنجش مسئولیت پذیری ۴۲ سوالی است و پاسخ به آن بصورت ۰ و ۱ نمره-گذاری می شود. به این معنی که آزمودنی در صورت موافق بودن با هر عبارت در مقابل آن علامت تیک و در صورت مخالفت با هر عبارت در مقابل آن علامت ضربدر قرار می دهد. ضرایب پایایی مقیاس بخش مسئولیت پذیری از طریق روش تنصیف و آلفای کرونباخ در پژوهش عسگری، عنایتی و روشنی (۱۳۹۰) به ترتیب برابر با ۰/۷۰ و ۰/۸۱ و در بررسی دیگری، پایایی این

1. Chang & Sanna
2. Responsibility Questionnaire
3. California Psychological Questionnaire
4. Gough

حسین زارع و سارا قربانی: ارائه مدل پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک‌خطر، خودکارآمدی و ...

شکل ۱. مدل پیشنهادی ترسیم شده برآزش شده در حالت ضرایب استاندارد

جدول ۱. ضرایب کل، مستقیم و غیر مستقیم استاندارد شده

مسیرهای رگرسیونی	اثر کل	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم
حل مسئله اجتماعی - مسئولیت‌پذیری	۰/۲۰۶	۰/۲۰۶	---
حل مسئله اجتماعی - یاری‌رسانی	۰/۱۳۲	۰/۱۰۳	۰/۰۲۹
خودکارآمدی - مسئولیت‌پذیری	۰/۱۵۲	۰/۱۵۲	---
خودکارآمدی - یاری‌رسانی	۰/۱۶۱	۰/۱۴۰	۰/۰۲۱
ادراک ریسک - مسئولیت‌پذیری	۰/۰۸۰	۰/۰۸۰	---
ادراک ریسک - یاری‌رسانی	۰/۱۱۷	۰/۱۰۶	۰/۰۱۱
مسئولیت‌پذیری - یاری‌رسانی	۰/۱۳۹	۰/۱۳۹	---

برآزش الگوی پیشنهادی و تایید نقش متغیر میانجی از شاخص‌های برآزش و بوت استراپ استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

نتایج جدول ۱ در ضرایب غیرمستقیم نشان داد که سهم ضریب اثر غیرمستقیم حل مسئله اجتماعی - یاری‌رسانی ۰/۰۲۹، خودکارآمدی - یاری‌رسانی ۰/۰۲۱ و ادراک ریسک - یاری‌رسانی ۰/۰۱۱ برآورد گردید. لیکن جهت تعیین کفایت

جدول ۲. شاخص‌های نیکویی برآزش مدل ترسیمی نهایی

شاخص	RMSEA	CFI	NFI	IFI	TLI	AGFI	GFI
برآزندگی							

مدل پیشنهادی	۰/۹۹۶	۰/۹۷۹	۰/۹۴۸	۰/۹۸۶	۰/۹۴۰	۰/۹۸۴	۰/۰۲۸

با توجه به جدول شماره ۲ تمام شاخص‌های برازش مطلق و نسبی در سطح بسیار خوب و نزدیک و بالاتر از ۰/۹۰ قرار گرفته است. همچنین شاخص برازش مطلق RMSEA برابر با ۰/۰۲۸ است. همچنین مقدار کای اسکوئر به دست آمده برای این مدل برابر با ۳/۸۵۳ است که در سطح $P < ۰/۰۵$ غیرمعنادار بوده است. بنابراین می‌توان گفت که مدل پیشنهادی از برازش خوبی برخوردار است. همچنین در جدول شماره ۳ نیز به بررسی نتایج حاصل از روابط واسطه‌های با استفاده از روش بوت استرپ پرداخته شد که با توجه به فاصله‌های اطمینان برای مسیر حل مسئله

اجتماعی - « یاری رسانی از ۰/۰۰۹ تا ۰/۰۵۲ و مسیر خودکارآمدی - « یاری رسانی از ۰/۰۰۵ تا ۰/۰۴۳ است که حاکی از قرار نگرفتن صفر در این فاصله است. این نتیجه به تایید مسیر غیرمستقیم مسئولیت‌پذیری اجتماعی در رابطه حل مسئله اجتماعی و خودکارآمدی با یاری رسانی می‌انجامد ($p > ۰/۰۵$). ولی این میزان در مسیر ادراک ریسک و یاری رسانی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری اجتماعی از ۰/۰۰۱ - تا ۰/۰۲۶ است، لذا نقش میانجی در مسیر ادراک ریسک بر یاری رسانی امدادگران تایید نمی‌گردد ($p > ۰/۰۵$).

جدول ۳. بوت استرپ مسیرهای واسطه‌ای به متغیر فعالیت‌های یاری‌رسان

مسیر	بوت استرپ	خطای استاندارد	حد پایین	حد بالا	معنی داری
حل مسئله اجتماعی - « یاری رسانی	۰/۰۲۹	۰/۰۳۶	۰/۰۰۹	۰/۰۵۲	۰/۰۱۲
خودکارآمدی - « یاری رسانی	۰/۰۲۱	۰/۰۴۶	۰/۰۰۵	۰/۰۴۳	۰/۰۱۷
ادراک ریسک - « یاری رسانی	۰/۰۱۱	۰/۰۸۹	-۰/۰۰۱	۰/۰۲۶	۰/۱۳

نتیجه‌گیری و بحث

هدف پژوهش حاضر پیش‌بینی رفتارهای یاری-رسان بر اساس متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و حل مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری بود. نتایج حاصل از ضرایب غیرمستقیم نشان داد که مسئولیت‌پذیری می‌تواند در رابطه بین متغیرهای حل مسئله اجتماعی و خودکارآمدی به رفتار یاری رسان نقش میانجی گر ایفا نماید ($P < ۰/۰۵$) درحالی‌که

مسئولیت‌پذیری نتوانسته است نقش میانجی‌گری را در رابطه بین ادراک ریسک با رفتار یاری‌رسان ایفا نماید. اگرچه پژوهشی که منطبق با مطالعه حاضر باشد یافت نشد اما نتایج پژوهش حاضر با نتایج بابا صفری و همکاران (۱۳۹۷)، نادری و سجادیان (۱۳۹۲) و شریفی (۱۳۸۸) همسو است. در تبیین احتمالی نقش واسطه‌ای مسئولیت‌پذیری بر رابطه حل مسئله اجتماعی و رفتار یاری

در تبیین احتمالی نقش واسطه‌ای مسئولیت-پذیری بر رابطه خودکارآمدی و رفتار یاری‌رسان امداد‌گران مناطق سیل‌زده می‌توان گفته که یکی از حوزه‌های خودکارآمدی، حوزه و جنبه اجتماعی است. بعد اجتماعی خودکارآمدی شامل توانمندی‌های فرد در برخورد با چالش‌های اجتماعی، احساس توانایی در روابط با همسالان و توانایی اداره کردن ناسازگاری‌های بین فردی است (شمسی و امیریان زاده، ۱۳۹۵). خودکارآمدی در میزان استقامت، جدیت و پشتکار فرد در نیل به اهداف مورد انتظار در برخورد یا موانع، اثر می‌گذارد. افراد کارآمد در مواجهه با رویدادهای دشوار اجتماعی، استقامت، جدیت و پشتکار زیادی به خرج می‌دهند و از منابع مختلف فردی و محیطی بازخوردهای مثبت می‌گیرند که آن بازخوردها به نوبه خود به عنوان تقویت‌کننده یا قدرت‌دهنده به خودکارآمدی عمل می‌کنند (قوانلو، اکبری و فکورحاجی یار، ۱۳۹۵). از طرف دیگر بررسی‌های صورت گرفته بر وجه اشتراک مسئولیت‌پذیری و رفتار یاری‌رسان نشان داد که دو نوع هنجار وجود دارد که به ایجاد روحیه یاری‌رسانی منجر می‌شود: الف) هنجار تعامل: در برخی حوادث مردم به دلیل پیش‌بینی بازگشت منصفانه امداد و کمک به خودشان در آتیه به یاری دیگران می‌شتابند. آن‌ها گمان می‌کنند که کمک کردن ممکن است سود مادی در پی نداشته باشد، اما می‌تواند به تأیید گروهی یا دریافت پاداش اجتماعی منجر شود. ب) هنجار مسئولیت اجتماعی: بیشتر اوقات انسان‌ها نه به دلیل احتساب سود بازگشتی، که

رسان امداد‌گران مناطق سیل‌زده می‌توان گفته که حل مساله یکی از مهمترین فرایندهای تفکر است که به افراد کمک می‌کند تا مقابله موثری با مشکلات و چالش‌های زندگی داشته باشد (کلینکه، ترجمه محمد خانی، ۱۳۹۸). حل مساله اجتماعی فرایندی شناختی-رفتاری است که شخص قصد دارد برای مشکلاتی که در زندگی روزمره با آن مواجه می‌شود، راه‌حل‌های موثر یا سازگارانه کشف می‌کند. طبق این تعریف حل مساله یک فعالیت هوشمند، عقلانی و هدفمند است. توانایی حل مساله با شایستگی اجتماعی، بهداشت روانی و همین‌طور با سازگاری و حل مشکلات استرس‌زا (که رابطه قوی با عملکرد شخصی و اجتماعی دارد) رابطه دارد (دزوریل و همکاران، ۲۰۰۲). همچنین براساس نظر برکویتز^۱ (۱۹۸۹) رفتارهای نوع دوستانه نوعی مسئولیت‌پذیری است که مبتنی بر شناخت است. شهروندان نه تنها منافع خودشان را در نظر می‌گیرند، بلکه از عضویت در اجتماع وسیع‌تر آگاه‌اند و هر کدام نقش تعیین‌شده را می‌پذیرند (یزدان پناه و حکمت، ۱۳۹۴). نقش مفهومی کلیدی است که فرد و ساختار اجتماعی را با یکدیگر مرتبط می‌کند. با گرفتن نقش و ایفای آن در شبکه اجتماعی هم رضایت فرد و هم رضایت دیگران حاصل می‌شود که این مهم در پرتو رفتار مسئولانه حاصل می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که افرادی که مسئولیت‌پذیری بیشتری دارند، در حل مساله اجتماعی توانایی بیشتری دارند و مدیریت بهتری در مواقع استرس‌زا پیدا می‌کنند.

در رابطه با خودکارآمدی و رفتاریاری رسان را توجیه نماید. از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر آن است که این پژوهش بر امدادگران سیل خوزستان انجام گرفت که از تمامی اقوام و فرهنگ‌ها در آن شرکت داشته‌اند و لازم است تا در تعمیم این نتایج به یک قومیت یا فرهنگ خاص جانب احتیاط رعایت شود. پیشنهاد می‌شود که مسئولین جمعیت حلال احمر و اداره کل مدیریت بحران استان‌ها با در نظر گرفتن نتایج بدست آمده در پژوهش، تاثیر ویژگی‌ها فردی و روانشناختی امدادگران و داوطلبین را بر مشارکت فعال در فعالیتهای امداد و نجات در نظر بگیرند.

بر مبنای وجود هنجارهای مسئولیت بخش اجتماعی، به دیگران کمک می‌کنند. در برخی تحقیقات وقتی از سوژه‌ها پرسیده شد که چرا به یاری مصدومان شتافته‌اند، آن‌ها گفتند فقط کاری را انجام داده‌اند که درست تشخیص داده‌اند. بیشتر آن‌ها معتقدند کمکشان را هنجارهای اجتماعی و مسئولیتی که در قبال دیگران دارند، تأیید می‌کند. لیکن این نوع رفتار را که مطابق ایدئال‌های اجتماعی نیست و نسبتاً از طریق پاداش‌های پیش‌بینی پذیر تحت تأثیر قرار نمی‌گیرد رفتار مسئولیت پذیرانه تلقی می‌شود (صاحبی، ۱۳۹۶) که این امر می‌تواند نتایج بدست آمده در رابطه نقش میانجی گر مسئولیت پذیری

منابع

وابسته به مواد. *مجله توانبخشی*، ۱۴(۱): ۲۱-۲۹.

بیانی، علی اصغر؛ رنجبر، منصور؛ بیانی، علی (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین توانایی حل مساله اجتماعی با افسردگی و هراس اجتماعی در دانشجویان. *مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران*، ۲۲ (۹۴): ۹۱-۹۸.

بیرامی، منصور؛ هاشمی، تورج؛ میرنسب، میرمحمد؛ کلیایی، لیلی (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش حل مسئله اجتماعی بر مؤلفه‌های کفایت اجتماعی دانش آموزان قربانی قلدری. *دوفصلنامه شناخت اجتماعی*، ۷(۱): ۵۳-۷۴.

بابا صفری، رضیه؛ سجادیان، ایلناز؛ نادى، محمدعلی (۱۳۹۷). الگوی تحلیل مسیر روابط بین نوع دوستی، نگرش‌ها و باورها با رفتار اجتماعی مطلوب در بین دانشجویان دختر. *روانشناسی اجتماعی* ۶ (۴۸): ۱۱-۲۲.

بشرپور، سجاد (۱۳۹۴). الگوی روابط ساختاری و ویژگی‌های انحرافی شخصیت، ادراک خطر و انگیزش درمان در افراد وابسته به مواد: نقش میانجی ادراک خطر. *اعتیاد پژوهی*، ۳۵، ۹۹-۱۱۸.

بشرپور، سجاد؛ جعفرتبار، علی‌رضا؛ نریمانی، محمد؛ مساح، امید (۱۳۹۲). نقش ادراک خطر و خودتأملی در پیش‌بینی انگیزش درمان افراد

حسین زارع و سارا قربانی: ارائه مدل پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک‌خطر، خودکارآمدی و...

شریفی، رضا (۱۳۸۸). بررسی عوامل پیش‌بینی‌کننده همادلی - نوع دوستی در جوانان و آزمون میزان گرایش آنها به نیکوکاری به منظور دستیابی به مدل معرفت شخصیت مثبت اجتماعی (نوع دوست). پایان‌نامه دکترای تخصصی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه علامه طباطبائی.

شولتز دوان، شولتز سیدنی. (۱۳۹۶). نظریه‌های شخصیت. ترجمه یحیی سید محمدی، تهران: انتشارات ویرایش.

صاحبی، علی (۱۳۹۶). مسئولیت‌پذیری فضیلت‌گم شده. تهران: انتشارات سایه سخن.

صادقیان، خدیجه؛ علمی، محمود. (۱۳۹۲). بررسی رابطه رضایت اجتماعی با مسئولیت اجتماعی دبیران دبیرستان‌های عجب‌شیر. مطالعات جامعه‌شناسی، ۶(۱۹): ۲۱-۳۸.

عسگری، پرویز؛ عنایتی، میرصالح الدین؛ عسگری، مانا؛ روشنی، خدیجه (۱۳۹۰). رابطه مسوولیت‌پذیری، ریسک‌پذیری و هیجان‌خواهی با تیپ D اندیشه و رفتار در روانشناسی بالینی، ۵(۲۰): ۱۷-۲۴.

قوانلو، رویا؛ اکبری، حمزه؛ فکور حاجی‌یار، حسین (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین خودکارآمدی و مسئولیت‌پذیری معلمان مقطع متوسطه اول شهرآزادشهر، اولین کنفرانس بین

جوادیان، رضا؛ راهب، غنچه؛ قاسمی، وحید؛ رهگذر، مهدی (۱۳۹۲). سنجش رفتارهای اجتماعی مطلوب جوانان شهر اصفهان و عوامل شخصیتی مؤثر بر آن. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۴(۱۴): ۸۳-۱۰۲.

حسینی قمی، طاهره. (۱۳۹۱). مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان. رشد آموزش مشاور مدرسه، ۳۰: ۱۶-۱۹.

خواجه، لاله؛ حسین‌چاری، مسعود (۱۳۹۰). بررسی رابطه اضطراب اجتماعی و جو روانی-اجتماعی کلاس با خودکارآمدی تحصیلی در دانش‌آموزان دوره راهنمایی. روان‌شناسی تربیتی، ۷(۲۰): ۱۳۱-۱۵۳.

رضایی، پروین (۱۳۷۸). رابطه بین مسئولیت‌پذیری و خشنودی شغلی با انگیزه پیشرفت و سلامت روانی در مربیان تربیتی زن شهرستان اهواز. دانشگاه شهید چمران اهواز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.

زارع، حسین؛ اعراب شیبانی خ. (۱۳۹۰). بررسی اعتبار و روایی پرسشنامه سبک‌های تصمیم‌گیری در دانشجویان ایرانی. دو فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناختی، ۲(۲۸): ۱۱۲.

سیف، علی‌اکبر (۱۳۹۶). روانشناسی پرورشی، روانشناسی یادگیری و آموزش. (ویرایش پنجم). تهران: انتشارات آگاه.

مخبر، عادل؛ درتاج، فریبا؛ دره کردی، علی (۱۳۸۹). بررسی شاخص های روان سنجی و هنجاریابی پرسشنامه توانایی حل مساله اجتماعی. *اندازه گیری تربیتی*، ۱ (۴): ۷۷-۵۵.

مهرابی، حسینعلی؛ درخنده نیا، مژگان؛ نوری، ابوالقاسم؛ مولوی، حسین (۱۳۸۵). بررسی رابطه بین رفتار یاری رسانی و ویژگی های شخصیتی دواطلبان امداد و نجات جمعیت هلال احمر و افراد عادی در شهر اصفهان، سومین کنگره بین المللی بهداشت، درمان و مدیریت بحران در حوادث غیرمترقبه، تهران، سازمان بسیج جامعه پزشکی.

ناظمی، فاطمه؛ صفاری نیا، مجید (۱۳۹۴). بررسی ارتباط سبک های تصمیم گیری و ادراک ریسک با رفتارهای کارآفرینانه در بین مدیران فرهنگی، ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی ۴ (۴): ۱۱۷-۸۹.

یزدانپناه، لیلا؛ حکمت، فاطمه. (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت پذیری اجتماعی جوانان (مطالعه دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان. *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۸ (۲): ۱۲۸-۱۵۲.

المللی پژوهش های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی ایران، قم، دبیرخانه دائمی کنفرانس.

کلانتری، صمد؛ ادیبی، مهدی؛ ربانی، رسول؛ احمدی، سیروس (۱۳۸۶). بررسی بی تفاوتی و نوع دوستی در جامعه شهری ایران و عوامل مؤثر بر آن. *دانشور رفتار*، ۲۲، ۲۷ - ۳۶.

کلمزه ب، رینولد، ب (۱۳۹۲). *آموزش مسئولیت به کودکان*. مترجم: پروین علیپور، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.

کلینکه، کریس (۱۳۹۸). *مجموعه کامل مهارتهای زندگی روش های مقابله با اضطراب، افسردگی، تنهایی، کمروبی، شکست، اختلافات زناشویی، فقدان، پیری، درد و بیماری*. ترجمه شهرام محمدخانی، تهران: رسانه تخصصی.

متقی، شکوفه؛ رضایی، صادق؛ اکبری، روح اله. (۱۳۹۷). پیش بینی احساس امنیت اجتماعی بر سرمایه روانشناختی و خودکارآمدی دانش آموزان. *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، ۹ (۵۴): ۱-۱۹.

Ben-Ami Bartal, I., Decety, J., & Mason, P. (2011). Empathy and pro-social behavior in rats. *Science (New York, N.Y.)*, 334(6061): 1427-1430.

Berkelman R. L., Le Duc J. W. (2014).

Culture of responsibility. *Science*, 5; 345(6201):1101.

D'zurilla T. J., Chang, E. C., Sanna, L. J. (2003). Self-esteem and social problem solving as predictors of

- aggression in college students. *Journal Social Clinical Psychology*, 22(4):424-40.
- Fyhri, A., & Backer-Grøndahl, A. (2012). Personality and risk perception in transport. *Accid Anal Prev*, 49:470-5.
- Lindzey, G., & Aronson, E. (2012). *Handbook of Social Psychology*, (Set). London: Axford
- Loo, C. W J., Choy, L. F. (2013). Sources of Self-Efficacy Influencing Academic Performance of Engineering Students. *American Journal of Educational Research*, 1(3):86-92. doi: 10.12691/education-1-3-4.
- Mergler, A., Spencer, F. H., & Patton, W. (2015). Relationships between personal responsibility, emotional intelligence, and self-esteem in adolescents and young adults. *The Educational and Developmental Psychologist*, 24(1): 5-18.
- Sherer, M., Maddux, J. E., Mercandante, B., Prentice Dunn, S., Jacobs, B., & Rogers, R.W. (1982). The self-efficacy scales: Construction and validation. *Psychological Reports*, 51, 663-671.
- Woodruff, S., & Cashman, J. (1993). Task, domain, and general efficacy: A reexamination of the Self-Efficacy Scale. *Psychological Reports*, 72, 423-432.